

MATYLDA AWEDYK*, ANNA KLUBA**

Bariery i możliwości rozwoju turystyki zagranicznej w wybranych państwach regionu Południowej Afryki

Streszczenie. Głównym obszarem międzynarodowego ruchu turystycznego jest obecnie Europa. Systematyczny wzrost liczby turystów oraz zmiana miejsca ich zamieszkania i zainteresowań w połączeniu z rozwojem nowych technologii i coraz większymi inwestycjami w sektor turystyczny w innych regionach świata powodują jednak zmniejszanie się udziału Europy w turystyce światowej na korzyść innych kontynentów. Procentowy wzrost udziału regionu Afryki w rynku światowym wydaje się stosunkowo niewielki i mało znaczący (jej udział w światowym ruchu turystycznym w 2013 r. wyniósł tylko 5%), jednak przy rosnącej liczbie turystów przewiduje się wzrost zainteresowania turystycznego tym regionem. Celem niniejszego artykułu jest wskazanie głównych barier rozwoju ruchu turystycznego w wybranych państwach regionu Południowej Afryki oraz przedstawienie koncepcji zwiększenia zainteresowania turystycznego tymi państwami. Artykuł prezentuje również wyniki międzynarodowych badań sondażowych określających zainteresowanie turystyczne regionem Południowej Afryki w innych częściach świata. Kwestionariusz ankiety został przygotowany w trzech wersjach językowych (polskiej, angielskiej i hiszpańskiej) dla mieszkańców 21 krajów świata.

Słowa kluczowe: bariery rozwoju, region Południowej Afryki, turystyka międzynarodowa, preferencje turystyczne, rozwój regionalny, planowanie turystyczne

1. Wprowadzenie

Głównym destynacją międzynarodowego ruchu turystycznego jest obecnie Europa. Systematyczny wzrost liczby turystów oraz zmiana miejsca ich zamieszka-

---

* Akademia Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu, e-mail: awedyk@awf.poznan.pl, 61 835 53 57.

** Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, e-mail: aniakluba@yahoo.com.

nia i zainteresowań w połączeniu z rozwojem nowych technologii oraz rosnącymi inwestycjami w sektor turystyczny w innych regionach świata powodują jednak zmniejszanie się udziału Europy w turystyce światowej na korzyść innych kontynentów. Procentowy wzrost udziału regionu Afryki w rynku światowym wydaje się stosunkowo niewielki i mało znaczący. Jej udział w światowym ruchu turystycznym w 2014 r. wyniósł tylko 5% (WTO 2014: 3), jednak przy rosnącej liczbie turystów przewiduje się wzrost zainteresowania turystycznego tym regionem.

Celem niniejszego artykułu jest wskazanie głównych barier rozwoju ruchu turystycznego w wybranych państwach regionu Południowej Afryki oraz przedstawienie koncepcji zwiększenia zainteresowania turystycznego tymi państwami. Artykuł prezentuje również wyniki międzynarodowych badań sondażowych określających zainteresowanie turystyczne regionem Południowej Afryki w innych częściach świata.

2. Bariery turystyczne w państwach Południowej Afryki

Większość obecnych barier turystycznych wynikających z wewnętrznych uwarunkowań państw regionu Południowej Afryki wiąże się z szeroko pojętą problematyką krajów rozwijających się. Za jedną z podstawowych barier turystyki międzynarodowej można więc uznać rozwój społeczno-gospodarczy poszczególnych państw i regionów oraz związany z nim rozwój infrastruktury i transportu. Jak trafnie zauważa Antoni Kukliński (1976: 17-20), „proces wzrostu gospodarczego może przebiegać, nie generując procesu rozwojowego. [...] Ciągłość rozwoju wymaga zapewnienia sprawiedliwego dochodu i powszechnego udziału społeczeństwa w życiu gospodarczym i politycznym. [...] Rozwój, który czyni bogatych bogatszymi, nie prowadzi do stworzenia ustabilizowanego i zdrowego społeczeństwa”.

Na rozwój społeczeństw składa się więc o wiele więcej czynników niż tylko wzrost gospodarczy. Podział społeczny, etniczny i klasowy w wielu przypadkach w krajach Południowej Afryki przyczyniał się do faworyzowania jednych i ucisku innych grup obywateli. W czasach apartheidu (w RPA i Namibii) panowała jawna niechęć do uznania niektórych grup społecznych obywatelami danego państwa i przyznania im podstawowych praw społecznych. Szczególnie w Namibii oraz w RPA, mimo wprowadzenia rządów demokratycznych, wciąż odczuwalna jest sytuacja historyczna.

Wysokość PKB w Namibii na jednego mieszkańca w skali roku wynosi 8200 dol. (2013, tab. 1), podczas gdy 28,7% obywateli kraju żyje poniżej poziomu ubóstwa. Według Human Development Report (2005: 230) 34,9% całej populacji

żyje za 1 dol. dziennie, natomiast 55,8% – za 2 dol. dziennie. Namibia jest jednym z państw o największym zróżnicowaniu dochodów, co widoczne jest w strukturze społecznej. Podobna sytuacja, choć na nieco mniejszą skalę, występuje w RPA oraz w Suazi. W 2013 r. PKB na jednego mieszkańca RPA wynosiło 11 500 dol. rocznie, a pomimo to odnotowano wysoki poziom osób żyjących poniżej poziomu ubóstwa (31,3% w 2009 r.). Podobnie rzecz się ma w sąsiedniej Botswanie (tab. 1).

Tabela 1. Zestawienie statystyk gospodarczych krajów Południowej Afryki

Państwo	PKB kraju (w mld dol.)	PKB na 1 mieszkańca	Roczny wzrost gosp. (%)	% osób poniżej poziomu ubóstwa	Stopa bezrobocia (%)
RPA	353 900 (2013)	11 500 (2013)	2,0 (2013)	31,3 (2009)	24,9 (2013)
Namibia	12 300 (2013)	8 200 (2013)	4,4 (2013)	28,7 (2013)	27,4 (2012)
Botswana	15 530 (2013)	16 400 (2013)	3,9 (2013)	30,3 (2003)	17,8 (2009)
Zimbabwe	104 800 (2013)	600 000 (2013)	3,2 (2013)	68,0 (2004)	95,0 (2009)
Suazi	3 807 (2013)	5 700 (2013)	0,0 (2013)	69,0 (2006)	40,0 (2006)
Lesoto	2 457 (2013)	2 200 (2013)	4,1 (2013)	49,0 (1999)	25,0 (2008) 45,0 (2002)

Źródło: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sf.html [15. 04.2014].

Z kolei kryzys gospodarczy w Zimbabwe wywołało wiele czynników, z których najważniejsze są: nadmierna rozbudowa programów socjalnych, zbyt wysokie wydatki państwa w stosunku do zysków, gospodarka kontrolowana przez państwo, a także dążenie do utrzymania władzy (w postaci jednopartyjnych rządów o ideologii komunistycznej). Niszczący wpływ na gospodarkę tego kraju miały także susze, wydatki związane ze zbrojeniami oraz zaangażowaniem się w wojnę w Demokratycznej Republice Konga. Ponadto przeprowadzone w Zimbabwe reformy rolne, odbierające ziemie białym farmerom i przekazujące je do programu redystrybucji, spowodowały wyłączenie dla zwiedzających dużej części terenów atrakcyjnych turystycznie bądź będących pod ochroną. Większość wywłaszczonych ziem znalazła się w rękach elity politycznej kraju (Milewski i Lizak 2002: 29-33). W wyniku tych działań nastąpił poważny kryzys gospodarczy, którego skutki widoczne są do dziś w postaci m.in. wysokiej stopy bezrobocia sięgającej 95% (w 2009 r., tab. 1), wzrostu emigracji oraz znacznego spadku przyjazdów turystycznych.

Gospodarki Suazi i Lesotho znajdują się na niskim poziomie, cechują je bardzo wysoki wskaźnik ubóstwa, ale także wysoka stopa bezrobocia. Państwa te w dużej mierze są zależne od RPA, która jest ich głównym partnerem handlowym (zarówno w eksporcie, jak i imporcie towarów) (Central Intelligence Agency 2014).

Podstawą gospodarki w wielu krajach afrykańskich jest wydobywanie i przetwórstwo surowców mineralnych. Gospodarka Namibii jest zależna od wydobycia wysokiej jakości diamentów, uranu i cynku. Górnictwo generuje 11,5% PKB, zapewniając ponad 50% obrotów dewizowych, przy czym sektor górniczy kraju zatrudnia zaledwie 1,8% populacji. Podobna sytuacja występuje w Botswanie, której głównym towarem eksportowym są diamenty. Sektor górniczy generuje tu ponad 30% PKB rocznie. Dzięki bogatym złożom stosunkowo niedawno odkrytych diamentów gospodarka tego kraju szybko się rozwija, ale cechuje się małą różnorodnością (Central Intelligence Agency 2014). Gospodarki oparte na jednej gałęzi przemysłu zależne są od wahań cen artykułów rolniczych i surowców na rynkach światowych, w wyniku czego przy nagłym spadku cen może nastąpić załamanie gospodarcze. Niedorozwój rolnictwa oraz niewielkie zużycie środków ochrony roślin, a także częste susze mogą prowadzić do braku stabilności w produkcji żywności, a tym samym uzależniać poszczególne kraje od dostaw zewnętrznych.

Najbardziej zróżnicowaną gospodarką regionu oraz wiodącą w całej Afryce jest gospodarka RPA. Jednak i w tym kraju występują problemy hamujące rozwój. Najważniejszym z nich jest epidemia AIDS, która rozprzestrzeniła się głównie w krajach położonych na południe od Sahary. Skutkiem tego jest znaczne skrócenie długości życia, duża śmiertelność oraz wysoki wskaźnik umieralności niemowląt, niska stopa wzrostu populacji i zmiany w dystrybucji ludności według płci i wieku (Central Intelligence Agency 2014). Epidemia przyczynia się także do zmniejszenia ogólnej wydajności społeczeństwa. Najwyższy współczynnik zakażenia wirusem HIV (26,5% w 2012 r.) ma najmniejszy kraj tego regionu – Suazi (tab. 2), którego populacja wynosi zaledwie ok. 1,4 mln osób i któremu z powodu rozprzestrzeniania się epidemii może grozić wymarcie. Z kolei najwyższą liczbę ofiar śmiertelnych w regionie Południowej Afryki w wyniku AIDS odnotowano w RPA, gdzie na chorobę tę umiera 235,1 osób rocznie. Jest to zaledwie 4,6 tys. osób mniej niż w Nigerii, która charakteryzuje się najwyższą liczbą ofiar śmiertel-

Tabela 2. Dane statystyczne dotyczące AIDS w krajach Południowej Afryki

Państwo	HIV/AIDS w 2012 r. (w %)	Zarażeni wirusem z 2012 r.	Liczba zgonów w 2012 r.	Całkowita liczebność populacji w 2014 r.
RPA	17,9	6 070 800	235 100	48 375 645
Namibia	13,3	220 100	5 000	2 198 406
Botswana	23,0	337 700	5 700	2 155 784
Zimbabwe	14,7	1 368 100	39 500	13 771 721
Suazi	26,5	212 900	5 500	1 419 623
Lesotho	23,1	358 700	15 500	1 942 008

Źródło: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sf.html [20.01.2015].

nych w wyniku tej choroby na świecie (239,7 tys. zgonów w 2012 r.). Pozostałe kraje tego obszaru są równie mocno dotknięte skutkami epidemii. Niedostateczna opieka zdrowotna oraz brak skutecznej szczepionki pogłębiają ten problem.

Kolejnym ograniczeniem rozwoju turystyki jest uboga infrastruktura publiczna. Niewielkie nakłady finansowe na infrastrukturę przyczyniają się do niedorozwoju krajów południowoafrykańskich we wszystkich dziedzinach. Są z tym związane brak wykwalifikowanej kadry, która konsekwentnie realizowałaby koncepcje rozwojowe (zasób wiedzy i umiejętności pracowników, jakość siły roboczej) oraz nadwyżka niewykwalifikowanych pracowników.

Istotne znaczenie ma również sytuacja polityczna poszczególnych państw. Powszechna korupcja na wysokich szczeblach władzy, brak świadomości społecznej, zachowane wczesne formy państwowości (np. w Suazi) mogą przyczynić się do zachwiania gospodarki, niedorozwoju kraju i wynikających z sytuacji napięć społecznych. Duże znaczenie mają również stosunki gospodarcze i polityczne między państwami regionu. Brak wymiany towarowej, eksportu surowców i importu produktów będzie nadal negatywnie wpływać na gospodarkę całego regionu.

Rozwój turystyki międzynarodowej może być również skutecznie hamowany przez warunki klimatyczne i geograficzne regionu (np. wysokie koszty budowy dróg w górach Lesotho), trudne dziedzictwo historyczne (apartheid, obozy koncentracyjne, liczne wojny) i sztywną strukturę społeczną, odporną na modernizację. Duże znaczenie ma także chłonność turystyczna regionu (ekoturystyka i turystyka zrównoważona), związana z ograniczeniami dotyczącymi wykorzystania obszaru ze względów ekologicznych. Do innych barier rozwoju turystyki w regionie Południowej Afryki można zaliczyć: podziały etniczne, choroby zakaźne (malaria, dur brzuszny, wirusowe zapalenie wątroby) oraz obowiązkowe dla turystów szczepienia. Powszechny rozbój, wysoka liczba gwałtów, zabójstw i kradzieży, szczególnie charakterystyczna dla Johannesburga, ale także wielu innych miast RPA, może przyczynić się do spadku zainteresowania turystycznego tym regionem.

Do barier rozwoju turystyki należą ponadto uwarunkowania zewnętrzne, kreowane przez potencjalnych turystów. Są to np. uprzedzenia, objawiające się w różnicach kulturowych, barierach językowych i powszechnie panujących stereotypach.

3. Atrakcyjność regionu Południowej Afryki i możliwości jej rozwoju

Wykorzystując metodę sondażowo-diagnostyczną, w 2014 r. przeprowadzono analizę sondażową w formie anonimowego badania ankietowego, które miało na celu określenie poziomu zainteresowania turystów regionem Południowej

Afryki w innych częściach świata. Kwestionariusz był dostępny w trzech wersjach językowych: polskiej, angielskiej i hiszpańskiej. W badaniu wzięło udział 200 respondentów: 59 (29,5%) w polskiej wersji językowej, 51 (25,6%) w angielskiej i 90 (44,9%) w hiszpańskiej. Najliczniejszą grupę stanowiły osoby w wieku 25-34 lata (54,3%), natomiast najmniej respondentów miało powyżej 60 lat (2,3%). W związku z międzynarodowym charakterem ankiety wybrano respondentów pochodzących z różnych krajów i regionów świata. Największa liczba respondentów pochodziła z Polski, ale w grupie znalazły się też osoby z Niemiec, Rosji i Włoch oraz emigranci z Anglii. Główną grupą wypełniającą ankietę w języku angielskim byli obywatele Stanów Zjednoczonych, a także Indii, Polski, Wielkiej Brytanii, Ukrainy i Niemiec. Hiszpańską wersję językową wypełnili głównie mieszkańcy Ameryki Łacińskiej, w tym Wenezueli, Meksyku, Kolumbii, Argentyny, Chile, oraz kilku obywateli Hiszpanii. Poziom wykształcenia badanych osób to głównie ukończone studia licencjackie lub wyższe (73,6% respondentów z grupy polskojęzycznej, 78,8% z grupy angielskojęzycznej i 89,7% z hiszpańskojęzycznej).

Na pytanie o najbardziej interesujący obszar świata respondenci z Polski zgodnie odpowiedzieli: Europa. Z kolei osoby zamieszkujące inne regiony, poza Europą, wyraźnie interesowali się też innymi częściami świata. Afryka była regionem cieszącym się zainteresowaniem tylko 16% badanych (tab. 3). Niemniej warto zauważyć, że zarówno respondenci z krajów anglo-, jak i hiszpańskojęzycznych uznają Afrykę za region dużo ciekawszy niż respondenci z Polski. Zarówno respondenci anglo-, jak i hiszpańskojęzyczni uznali Afrykę za ciekawszą niż Ameryka Północna, Australia i Oceania oraz Antarktyda (wśród respondentów z Polski Antarktyda okazała się regionem zupełnie niebranym pod uwagę). Wszy-

Tabela 3. Preferencje regionalne badanej grupy respondentów.

Odpowiedzi respondentów	Jaki obszar świata najbardziej Pana/Panią interesuje? (do 3 odpowiedzi)	Which area of the world...? (up to 3 answers)	¿Qué área del mundo...? (máximo 3 respuestas)
W obrębie własnego kraju	13,2% (5)	27,3% (9)	34,5% (20)
Europa	57,9% (22)	63,6% (21)	50,0% (29)
Ameryka Płn.	10,5% (4)	18,2% (6)	8,6% (5)
Ameryka Płd.	5,3% (2)	39,4% (13)	48,3% (28)
Azja	5,3% (2)	42,4% (14)	41,4% (24)
Afryka	2,6% (1)	27,3% (9)	19,0% (11)
Australia i Oceania	5,3% (2)	18,2% (6)	17,2% (10)
Antarktyda	0,0% (0)	6,1% (2)	5,2% (3)

Źródło: opracowanie własne.

szy uczestnicy ankiety jednoznacznie zaliczyli Europę do najciekawszych turystycznie destynacji. Warto również zwrócić uwagę, że odpowiedzi polskich respondentów znacznie rzadziej wskazywały na zainteresowanie turystyką krajową.

Niewielki procent respondentów kiedykolwiek w życiu odwiedził kraje regionu Południowej Afryki, mimo że uważają je za atrakcyjne pod względem turystycznym. W tym przypadku, pomimo wcześniejszych odpowiedzi respondentów polskojęzycznych, że Afryka nie jest najciekawszym regionem turystycznym,

Tabela 4. Ocena atrakcyjności turystycznej Południowej Afryki według respondentów

Odpowiedzi respondentów	Czy kiedykolwiek był Pan/Pani w jednym z krajów regionu Płd. Afryki?	Have you ever been...?	¿Ha viajado alguna...?
Nie	84,2% (32)	87,9% (29)	91,4% (53)
Tak	15,8% (6)	12,1% (4)	8,6% (5)
Odpowiedzi respondentów	Jak ocenia Pan/Pani atrakcyjność turystyczną pld. części Afryki	How would you rate the attractiveness of southern part of Africa?	¿Cómo valora el atractivo turístico del África del Sur?
Bardzo atrakcyjne	15,8% (6)	27,3% (9)	19,1% (11)
Atrakcyjne	63,2% (24)	48,5% (16)	37,9% (22)
Mało atrakcyjne	13,2% (5)	18,2% (6)	25,9% (15)
Nieatrakcyjne	7,9% (3)	6,1% (2)	17,2% (10)
Odpowiedzi respondentów	Jaki kraj (z wymienionych) w Płd. Afryce uważa Pan/Pani za najbardziej atrakcyjny pod względem turystycznym?	Which of the southern African destinations...?	¿Cuál de los países de África del Sur...?
Republika Płd. Afryki	34,2% (13)	21,2% (7)	32,8%
Lesotho	0,0% (0)	0,0% (0)	0,0%
Swaziland	0,0% (0)	0,0% (0)	0,0%
Namibia	0,0% (0)	9,1% (3)	5,2%
Botswana	2,6% (1)	6,1% (2)	1,7%
Zimbabwe	5,3% (2)	0,0% (0)	10,3%
Mozambik	2,6% (1)	3,0% (1)	3,4%
Madagaskar	23,7% (9)	27,3% (9)	24,1%
Wszystkie z wyżej wymienionych	21,1% (8)	24,2% (8)	15,5%
Żadne z wyżej wymienionych	10,5% (4)	9,1% (3)	6,9%

Źródło: opracowanie własne.

była to grupa osób, która najliczniej odwiedziła ten kontynent. Jednocześnie na pytanie o atrakcyjność konkretnego regionu Afryki (część południowa) polskojęzyczni respondenci ocenili ją zdecydowanie lepiej niż respondenci z grupy anglo- i hiszpańskojęzycznej. Można zauważyć, że wśród wszystkich grup respondentów największym zainteresowaniem cieszy się Republika Południowej Afryki i Madagaskar, mniej zaś inne kraje (Namibia, Botswana i Zimbabwe). Część osób jednak nie jest w ogóle zainteresowana tym regionem (tab. 4).

Pod względem możliwości wykorzystania atrakcji turystycznych Południowej Afryki i rodzajów aktywności podczas pobytu najwięcej osób uważa, że wyjątkowo interesującym elementem wyjazdu turystycznego jest spotkanie z nową kulturą. Była to najczęściej wybierana odpowiedź we wszystkich grupach językowych (tab. 5). Za bardzo atrakcyjne zostały również uznane możliwość uczestniczenia w safari i zwiedzanie parków narodowych. Można na tej podstawie uznać, że turyści podróżują do regionu Południowej Afryki w celach związanych z turystyką kulturową i przyrodniczą. Jest to również region, który kojarzy się z turystyką aktywną, np. nurkowaniem i wędkowaniem. Dla grupy anglojęzycznej jest to także doskonały region do odpoczynku.

Okolo 50% respondentów z poszczególnych grup językowych uważa wyjazd do Południowej Afryki za „raczej bezpieczny” (tab. 5), ale jest również duża grupa, która zalicza takie podróże do „raczej niebezpiecznych” (respondenci anglojęzyczni). Istnieje wiele czynników wywołujących obawy przed podróżą (tab. 6).

Tabela 5. Aktywność turystyczna w Południowej Afryce

Odpowiedzi respondentów	Jaki rodzaj aktywności turystycznej w krajach Płd. Afryki jest dla Pana/Pani najbardziej interesujący? (do 3 odpowiedzi)	Which of the following...? (up to 3 answers)	¿Cuál de las siguientes...? (máximo 3 respuestas)
Odwiedzanie parków narodowych	44,7% (17)	48,5% (16)	62,1% (36)
Safari	52,6% (20)	51,5% (17)	60,3% (35)
Wędkowanie	10,5% (4)	0,0% (0)	3,4% (2)
Nurkowanie	23,7% (9)	12,1% (4)	6,9% (4)
Plażowanie	15,8% (6)	39,4% (13)	13,8% (8)
Spotkanie z nową kulturą	73,7% (28)	75,8% (25)	62,1% (36)
Zabytki architektury	23,7% (9)	33,3% (11)	34,5% (20)
Zakupy	5,3% (2)	3,0% (1)	1,7% (1)
Odpoczynek	26,3% (10)	3,0% (1)	3,4% (2)
Inne	0,0% (0)	3,0% (1)	3,4% (2)

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 6. Bezpieczeństwo i możliwe niebezpieczeństwa według respondentów

Odpowiedzi respondentów	Czy wyjazd do regionu Płd. Afryki jest bezpieczny?	Is the trip...?	¿Considera peligroso...?
Tak	21,1% (8)	12,1% (4)	15,5% (9)
Raczej tak	50,0% (19)	45,5% (15)	44,8% (26)
Raczej nie	23,7% (9)	36,4% (12)	27,6% (16)
Nie	5,3% (2)	6,1% (2)	12,1% (7)
Odpowiedzi respondentów	Jakie są powody, dla których wyjazd do regionu Płd. Afryki może być niebezpieczny? (1-3 odpowiedzi)	What are the reasons...? (1-3 answers)	¿Cuáles son las razones...? (máximo 3 respuestas)
Różnice na tle kulturowym, religijnym	13,2% (5)	21,2% (7)	22,4% (13)
Możliwość zarażenia się chorobami	36,8% (14)	30,3% (10)	36,2% (21)
Epidemie	28,9% (11)	21,2% (7)	29,3% (17)
Kradzieże	10,5% (4)	63,6% (21)	37,9% (22)
Niestabilność polityczna państw	13,2% (5)	33,3% (11)	44,8% (26)
Brak dostatecznej opieki medycznej	15,8% (6)	15,2% (5)	24,1% (14)
Kryzys gospodarczy	0,0% (0)	6,1% (2)	3,4% (2)
Inne	2,6% (1)	9,1% (3)	12,1% (7)

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 7. Planowane podróże według respondentów

Odpowiedzi respondentów	Czy planuje Pan/Pani podróż do regionu Płd. Afryki?	Are you planning...?	¿Está planificando...?
Tak, w najbliższej przyszłości (w tym roku)	2,6% (1)	3,0% (1)	5,2% (3)
Tak, w ciągu kilku lat	15,8% (6)	27,3% (9)	27,6% (16)
Być może kiedyś	39,5% (15)	51,5% (17)	36,2% (21)
Raczej nie	13,2% (5)	6,1% (2)	3,4% (2)
Aktualnie interesują mnie inne miejsca	13,2% (5)	9,1% (3)	13,8% (8)
Nie	15,8% (6)	3,0% (1)	13,8% (8)

Źródło: opracowanie własne.

Wszyscy respondenci za istotny czynnik zniechęcający do podróży w region Południowej Afryki uznali ryzyko zarażenia się chorobami i epidemie, jednak anglojęzyczni ankietowani szczególnie obawiają się kradzieży, a hiszpańskojęzyczni – niestabilności politycznej odwiedzanych państw. Brak dostatecznej opieki medycznej oraz różnice kulturowe i religijne są również czynnikami branymi przez nich pod uwagę.

Z uwagi na atrakcyjność regionu Południowej Afryki możliwości spędzania czasu wolnego oraz zagrożenia związane z podróżą w tym kierunku ankietowani zostali również zapytani o plany wyjazdu do tego regionu (tab. 7). Dominującą odpowiedzią we wszystkich grupach językowych było: „być może kiedyś” lub „tak, w ciągu kilku lat”. Dużo więcej osób zdecydowało się również na odpowiedź „nie” niż „tak”. Prawdopodobnie wynika to z niestabilnej sytuacji politycznej w regionie, która może stanowić ryzyko dla podróżujących, ale także z obaw związanych z możliwością zarażenia się chorobami tropikalnymi.

4. Możliwości rozwoju turystyki w Południowej Afryce

Na zwiększenie zainteresowania turystycznego krajami Południowej Afryki będzie wpływało zapobieganie i przeciwdziałanie przedstawionym barierom turystycznym i rozwojowym. W obecnych warunkach migracji międzypaństwowych próby zwalczania AIDS w obrębie jednego państwa są bezzasadne. Konieczna jest współpraca międzyregionalna. W opanowaniu chorób niezbędny jest wysoko wykwalifikowany personel medyczny, współpraca organizacji międzynarodowych i rządów państw Afryki Subsaharyjskiej. Wpływ epidemii na społeczeństwo nie ogranicza się tylko do prywatnych tragedii, ale w skali kraju może oznaczać zahamowanie rozwoju gospodarczego i wzrost wydatków budżetowych. Jednak pomimo wysokiej śmiertelności spowodowanej AIDS państwa afrykańskie odnotowują dodatni przyrost naturalny. Szacuje się, że ludność Afryki będzie stopniowo wzrastać, a w 2050 r. jej liczba może wynieść 20% całkowitej liczby ludności świata (ok. 1770 mln) (Milewski i Lizak 2002: 30).

Innym ważnym aspektem jest niepewność polityczna i ekonomiczna, która w dużej mierze przyczynia się do spadku atrakcyjności turystycznej regionu. Stabilizacja polityczna (przeciwdziałanie konfliktom zbrojnym, polityka pokoju, eliminacja wewnętrznej korupcji) i ekonomiczna państw (generowanie wzrostu ekonomicznego, dążenie do samowystarczalności gospodarczej) stanowi jeden z priorytetów rozwoju turystyki tego obszaru. Znaczenie ma także uniezależnienie się gospodarek poszczególnych państw (poprzez inwestycje międzynarodo-

we, współpracę międzyregionalną, rozwój własnych gałęzi przemysłu, zróżnicowanie gospodarcze i rozwój turystyki) od dominującej w tym regionie RPA.

Rozwój turystyki wymaga również takiej współpracy międzynarodowej, która pozwoli stworzyć nowe produkty turystyczne, doprowadzi do rozbudowy infrastruktury technicznej i komunikacyjnej. Odpowiednie planowanie i zarządzanie zarówno na szczeblu lokalnym (np. realizowanie projektów turystycznych na terenach słabo zurbanizowanych, podjęcie aktywnych działań niwelujących wysoki poziom bezrobocia), jak i globalnym – uczestnictwo w międzynarodowych konferencjach naukowych poświęconych turystyce (SA Tourism Annual Report 2013, inwestycje zagraniczne) może przyczynić się do lepszego wykorzystania walorów naturalnych, powstawania nowych miejsc pracy i generowania wzrostu gospodarczego (Turner i Sears 2013: 65).

Poprzez rozbudowę infrastruktury i transportu wpływ na rozwój turystyki w regionie mają również inwestycje zagraniczne. W latach 1989-2000 w Afryce odnotowano zaledwie dwukrotny wzrost inwestycji (z 4 do 8 mld dol., tab. 8), podczas gdy w tym samym czasie inwestycje na terenie Unii Europejskiej wzrosły ponad ośmiokrotnie (z 79 do 633 mld dol.) i wraz z inwestycjami w USA (wzrost z 42 do 281 mld dol.) stanowiły większość inwestycji światowych. W 2000 r. inwestycje na terenie Unii Europejskiej i USA wynosiły łącznie 1005 mld dol., z całkowitej sumy 1270 mld dol. (w 200 r.) inwestycji na świecie.

Do regionu Afryki napływa najmniej inwestycji międzynarodowych, a zarazem odpływ inwestycyjny w tym regionie w skali świata jest minimalny. W związku z tym istotna jest promocja kraju zarówno pod względem turystycznym, jak

Tabela 8. Zagraniczne inwestycje bezpośrednie (FDI) w Afryce i na świecie w latach 1989-2000 (w mld dol.)

Region/kraj	Napływ FDI 1989-1994*	Napływ FDI 1997	Napływ FDI 2000	Odpływ FDI 1989-1994*	Odpływ FDI 1997	Odpływ FDI 2000
Kraje rozwinięte	137	271	1005	203,0	396,0	1046,0
Unia Europejska	79	137	633	114,0	241,0	820,0
USA	42	103	281	49,0	95,0	139,0
Kraje rozwijające się	59	187	240	25,0	65,0	99,0
Afryka	4	7	8	0,9	0,7	1,7
Ameryka Łacińska	17	71	86	3,0	14,0	13,0
Azja	37	107	143	20,0	49,0	85,0
Europa Środk. i Wsch.	3	19	25	0,1	3,0	4,0
Świat	200	477	1270	228,0	466,0	1150,0

* średnie roczne.

Źródło: UNCTAD 2001: 93.

i inwestycyjnym, np. poprzez uczestnictwo w targach turystycznych czy szeroką współpracę z mediami (telewizja, magazyny itp.). Niezbędne jest też zapewnienie dostępu do informacji i budowanie mocnego wizerunku destynacji turystycznej. Do czynników generujących rozwój należy również Południowoafrykańska Wspólnota Rozwoju (SADC). Jest to organizacja wywodząca się z powstałej w 1979 r. Południowoafrykańskiej Konferencji Koordynacji Rozwoju. Obecnie organizacja ta propaguje podejmowanie działań na rzecz rozwoju regionu, a także działa w sferze politycznej (np. poprzez utworzenie pokojowych, regionalnych sił szybkiego reagowania, propagowanie demokracji, praw człowieka i zasad tzw. dobrego rządzenia).

5. Podsumowanie

W kategoriach ekonomicznych wiele krajów Afryki, zwłaszcza Afryki Subsaharyjskiej, w ostatnich latach czerpało korzyści z silnego wzrostu w sektorze turystyki. Jednak jak wskazują dane UNWTO, pomimo gospodarczego znaczenia turystyki udział kontynentu w światowym rynku turystycznym jest niewielki. Aby pomóc zmienić tę sytuację, Bank Światowy opracował Strategię rozwoju turystyki regionu afrykańskiego (Africa Region Tourism Strategy 2011), w której przedstawiono rozwiązania dla krajów afrykańskich. Wskazano pozytywne aspekty korzystania z naturalnych i kulturowych zasobów, pozwalające budować ekonomicznie produktywne i zrównoważone sektory turystyki. Znaczenie strategii opartej na rozwoju turystyki w Afryce jest wyraźnie potwierdzone przez rolę tego sektora na świecie, a także w regionie (WTO 2014):

- turystyka tworzy miejsca pracy i stymuluje wzrost MŚP: w 2014 r. stanowiły one 9% światowego PBK (bezpośrednie, pośrednie i indukowane wpływy);
- turystyka jest jednym z najszybciej rozwijających się sektorów gospodarki światowej: od 1950 r. turystyka międzynarodowa wykazuje niemal nieprzerwany wzrost, a w ciągu ostatniej dekady ruch turystyczny wzrósł dwukrotnie;
- turystyka to szansa dla krajów rozwijających się: w regionach wschodzących postępuje szybciej niż w pozostałej części świata;
- popyt na afrykańskie produkty turystyczne cały czas rośnie: od niewielkich wartości – zaledwie 14,7 mln odwiedzających w 1990 r. – w 2014 r. Afryka przyciągnęła 56 mln odwiedzających;
- turystyka pociąga za sobą reformy, jest magnesem dla polityki probiznesowej i zmian, jakie mogą stymulować przyrost MŚP i inwestycji zagranicznych.

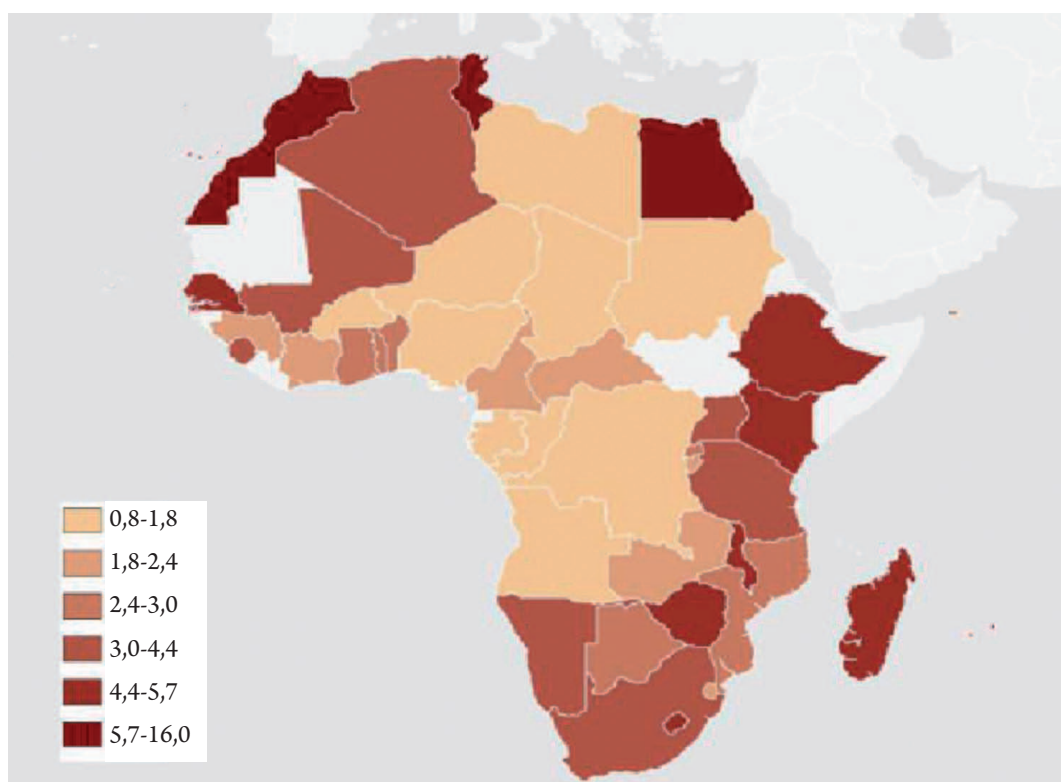
Z analizy dokumentów WTO dotyczących turystyki wynika, że Afryka ma ogromny potencjał turystyczny, a tylko niewielka część krajów subsaharyjskich korzysta z możliwości, jakie stwarza ten sektor. Zostało to potwierdzone przez

WTTC'S Travel and Tourism Economic Impact 2015-Africa Report, w którym wykazano, że bezpośredni wkład podróży i turystyki w PKB w 2014 r. wyniósł 83,3 mld dol. (3,4% PKB) i według prognoz ma wzrosnąć do 86,4 mld dol. (3,7% PKB) w 2015 r. Odzwierciedla to przede wszystkim działalność gospodarcza prowadzona przez hotele, biura podróży, linie lotnicze i inne usługi transportu pasażerskiego (z wyłączeniem usług podmiejskich). Dotyczy to także działalności restauracyjnej i bezpośredniej obsługi turystów. Niewątpliwie podróże i turystyka mają swój bezpośredni udział w PKB (% PKB) w krajach afrykańskich (rys. 1). Safari, turystyka plażowa, podróże służbowe, diaspora, turystyka przyrodnicza i przygodowa, turystyka kulturowa, podróże krajowe i w obrębie regionu to tylko niektóre z przykładów podanych przez Bank Światowy jako główne możliwości rozwoju (Africa Region Tourism Strategy 2011).

Aby ocenić te możliwości, konieczne jest, aby kraje afrykańskie przyjęły jasne strategie, opierające się na odpowiednich metodologiach rozwoju produktu turystycznego. Mając to na uwadze, UNWTO Affiliate Members Programme przedstawiło cele, narzędzia i techniki wspierające konkurencyjność kontynentu afrykańskiego w globalnym sektorze turystycznym. Skupiono się przede wszystkim na aspektach wspomagających rozwój produktu turystycznego, w powstaniu których znaczącą rolę odgrywają władze regionalne. Dotyczy to głównie:

- udziału we wzroście i przyspieszeniu rozwoju sektora gospodarczego;
- kształtowaniu i monitorowaniu rozwoju w formie zrównoważonej i odpowiedzialnej, przy zapewnieniu pozytywnych doświadczeń turystom, ale także korzyści społecznościom lokalnym oraz ochrony środowiska naturalnego;
- dodaniu do dostarczanych turystom rozrywek rekreacyjnych innych urządzeń i usług, z których mogą korzystać mieszkańcy nie tylko jako organizatorzy, ale również konsumenci.

Podczas gdy większość tego typu działań i bezpośrednie interwencje przez zachętę odnoszą się do wzrostu gospodarczego, władze mogą także kształtować rozwój konkretnego produktu turystycznego, przy jednoczesnym dążeniu do zminimalizowania aktywności szkodliwej dla środowiska oraz uwzględnieniu aspektów społeczno-kulturowych w danym miejscu. Jest to podkreślone w trzecim celu, ponieważ wyposażenie w infrastrukturę turystyczną i dodanie nowych usług, do których dostęp ma również społeczność lokalna, może doprowadzić do poprawy jakości jej życia. Jeśli standard jakości życia ludności wzrasta, wzrasta również popyt na wypoczynek oraz produkty i usługi rekreacyjne. Turystyka może zaspokoić obie te potrzeby: po pierwsze, wprowadzając odwiedzających w celu zobaczenia atrakcji turystycznych, aktywności w wydarzeniach i korzystania z rozwiniętej infrastruktury turystycznej, po drugie poprzez udostępnienie tych atrakcji, aktywności i urządzeń mieszkańcom. W wielu przypadkach sam popyt lokalny nie jest wystarczający, ale może służyć jako uzupełnienie funkcji stworzonych z myślą o turystach.

Rysunek 1. Bezpośredni wkład z podróży i turystyki w PKB (% PKB)

Źródło: *Tourism in Africa...* 2014.

Do władz lokalnych należy również ustalenie kwestii, które są fundamentalne dla efektywnego rozwoju produktu turystycznego. Jest to określenie:

- struktury – ustanowienia odpowiednich dla turystyki rozwiązań instytucjonalnych;
- koordynacji działań pomiędzy różnymi organami, zarówno pomiędzy departamentami administracji centralnej, jak i niższego szczebla, czyli regionalnymi i lokalnymi;
- systemu planowania – stworzenie systemu planowania, a także pełnego procesu planistycznego, który daje odpowiednie wskazówki, a przy tym zachęca oryginalnością i stymuluje inwestycje; turystyka jak wszystkie inne sektory gospodarki wiąże państwo, sektor prywatny i społeczności, dlatego planowanie turystyczne jest niezbędne, w długoterminowej perspektywie wymaga specjalnego podejścia i aby stworzyć w pełni zrównoważony ekonomicznie sektor, powinno być kompleksowe, dobrze koordynowane i przeprowadzane w dłuższym okresie.

Władze lokalne mają złożone i zróżnicowane powiązania instytucjonalne oraz możliwości, które są wynikiem panujących w regionie warunków i czynników na nie wpływających. Samorządy nie są odpowiedzialne za tworzenie nowych miejsc pracy, a raczej za podejmowanie aktywnych działań w celu zapewnienia

odpowiednich warunków gospodarczych i społecznych do zdobycia pracy. Jako dostawcy usług socjalnych, twórcy infrastruktury, inicjatorzy działalności gospodarczej i menedżerowie środowiska naturalnego mają wiele narzędzi służących ukierunkowaniu rozwoju turystyki lokalnej. W związku z tym strategia rozwoju produktu turystycznego jest pierwszym krokiem do opracowania rozwiązań formalnych, które w początkowym etapie współpracy są istotne w przewyższaniu problemów komunikacyjnych między zaangażowanymi stronami. Strategiczne planowanie działań, zazwyczaj dotyczące perspektywy długoterminowej, jest więc działalnością najwyższego szczebla, w tym znaczeniu, że musi w nim uczestniczyć władza lokalna jako kierownictwo naczelne, gdyż tylko ona ma dostateczne zasoby wiedzy i doświadczenia. Jej aktywna postawa jest konieczna do pobudzenia i podtrzymania zaangażowania pozostałych uczestników kształtujących produkt turystyczny.

Wyjątkowe atrakcje turystyczne Południowej Afryki, takie jak dzika przyroda, wielość parków narodowych, festiwali muzycznych i wiosek kulturalnych, wzbudzały i będą wzbudzać zainteresowanie podróżników. By zmienić skalę tego zainteresowania, trzeba zmienić skalę nękających ten region problemów. Są to jednak bariery wynikające przede wszystkim z ogólnie słabego, uwarunkowanego historycznie i geograficznie rozwoju gospodarczego i społecznego tych państw. Przyszłość atrakcyjności turystycznej tego regionu na arenie turystyki międzynarodowej zależy więc od zmian w polityce wewnętrznej. Istotne będzie również wsparcie tych działań, które Południowa Afryka może otrzymać od społeczności globalnej.

Literatura

- Africa Region Tourism Strategy: Transformation through Tourism (2011), Washington: World Bank.
- Central Intelligence Agency (2014), *South Africa*, www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sf.html [28.09.2014].
- Human Development Report 2005. International cooperation at a crossroads. Aid, trade and security in an unequal world*, USA: United Nations Development Programme.
- Kukliński A. (1976), *Afryka, gospodarka, społeczeństwo*, Warszawa: Książka i Wiedza.
- Milewski J., Lizak W., Łęcka I., Vorbrich R. (2002), *Stosunki międzynarodowe w Afryce*, Warszawa: Scholar.
- Milewski J., Lizak W., Solarz M.W. (2002), *Stosunki międzynarodowe w Afryce*, Warszawa: Scholar.
- South African Tourism Annual Report (2013)*, South Africa: The Strategic Research Unit Sandton.
- Turner R., Sears Z. (2013), *Travel & Tourism as a Driver of Employment Growth. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013*, World Economic Forum.

UNCTAD (2001), *World Investment Report 2001 Promoting Linkages, Overview*, New York – Geneva.

WTO (2014), *Tourism in Africa: A Tool for Development*, Madrid: .

WTO (2015), *UNWTO Tourism Highlights. 2015 Edition*, Madrid.

Tourism development barriers in selected countries of the Southern African region

Abstract. At present, the main area for international tourism is Europe. However, in connection with the development of new technologies and an increasing investment in the tourism sector in other regions of the world, a systematic increase in the number of tourists, changes in their place of origin and their interests, actually cause a decline in the European share of the global tourism market, thus benefitting other continents. The percentage increase of tourism in the African region seems to be relatively small and insignificant (Africa's share of world tourism in 2013 was amounted to only 5%), but with an increasing total number of tourists an increase of tourist interest of this region is estimated too. The main purpose of this article is to point out the barriers of tourism development in selected countries in the South African region and to present the concepts which may increase tourist interest to visit these countries. The article presents the results of an international survey. The questionnaire was conducted in three languages (Polish, English, and Spanish) among residents of 26 countries of the world.

Keywords: development barriers, South Africa region, international tourism, travel preferences, regional development, tourism planning